

Məcburi acqalmanın fərdi inkişafın erkən mərhələlərində aralıq beyin strukturlarında gedən aminturşu mübadiləsinə təsiri

Orucova M.Ə., Ağayeva L.Ü., Hüseynova L.M.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,
hleyla1980@mail.ru

Orqanizmin xarici aləmlə vəhdətində və onun daxili imkanlarının uzlaşmasında mediator təbiətli aminturşular mühüm rol oynayır. Odur ki, fərdi inkişaf dövrünün erkən mərhələlərində, aralıq beyin toxumalarında əlaqəli dikarbon aminturşularının normada və məcburi acqalma şəraitində təyini nəzəri və praktik baxımından maraqlıdır. Ədəbiyyat mənbələrindən məlumdur ki, aralıq beyin strukturlarının inkişafı postnatal inkişaf dövründə də davam edir. Bu baxımdan, fərdi inkişafın erkən yaş dövründə baş beyin qeyd olunan strukturlarının sitomorfoloji və funksional inkişafının dinamikasının, zülal tərkibinin yaş dəyişkənliyi və ekstremal şəraitdə dəyişilmə dinamikası ilə müqayisə etmək böyük maraq doğurur.

GİRİŞ

Ədəbiyyat materiallarına istinad edərək, belə bir qənaətə gəlmək olar ki, fərdi inkişaf dövründə baş beyin strukturlarının, onların kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri ilə birlikdə formalaşması, zülal sintezi intensivliyinin dəyişilməsi, zülalların aminturşu tərkibinin əhəmiyyətli dərəcədə dəyişilməsi, digər fiziko-kimyəvi və bioloji xassəli yeni zülalların yaranması ilə müşahidə olunur.

Aparılan tədqiqatlar sübut edir ki, yaşla əlaqədar olaraq, orqanizmdə zülalların yaranması intensivliyi dəyişilir. Təbii ki, beyində zülal metabolisminin yaş dəyişkənliyini tədqiq etməzdən əvvəl, bu dəyişikliklərin mövcud olmasını dəqiqləşdirmək lazımdır. Belə dəyişkənliyin əsas göstəricisi, orqanizmin müxtəlif inkişaf mərhələlərində beyində zülalların miqdarca və keyfiyyətə dəyişikliyə uğramasıdır. Ontogenez prosesi dövründə ümumi və fərdi zülalların tərkibi və xüsusiyyətlərində yaşla əlaqədar olaraq baş verən dəyişikliklər, təkcə ayrı-ayrı zülalların sintezi prosesi zamanı yaranan molekul daxili pozuntularla deyil, eyni zamanda zülalların bir-birilə və yaxud qeyri zülali maddələrlə qarşılıqlı əlaqələri ilə də müəyyən edilir.

Postnatal ontogenez dövrünün erkən mərhələlərində beyində zülalın ümumi miqdarı daha yüksək olur. Neyron zülalları arasında qısa ömürlü zülallar və tədricən təzələnən zülallar mövcuddur. Bu iki qrup zülallar təkcə mübadilənin sürətinə görə deyil, həmçinin də funksiyalarına görə də fərqlənir.

lənirlər. Sürətlə yeniləşən zülallar sinir çıxıntılarına miqrasiya edir, yavaş yeniləşən zülallar isə, neyron cisminin tərkib hissəsini təşkil edir.

Tədqiqatın əsas məqsədi, məcburi acqalmanın fərdi inkişafın erkən mərhələlərində aralıq beyin struktur toxumalarında gedən əlaqəli aminturşu mübadiləsinə təsirini araşdırmaqdır.

Tədqiqatın obyekt və üsulları

Tədqiqat işləri dekapitasiya olunmuş heyvanların aralıq beynin tədqiq olunan şöbələri soyuq mühitdə preparativ işləndikdən sonra, götürülən toxuma nümunələri üzərində yerinə yetirilmişdir.

Təcrübələr iki qrupa ayrılmış adadovşanları üzərində aparılmışdır. Birinci qrupa aid olan heyvanlar normal qidalanma şəraitində saxlanılmış, ikinci qrupa aid olan adadovşanlarına 7 gün ərzində yem verilməmiş, onlara bu müddətdə yalnız su verilmişdir.

Tədqiq olunan baş beyin strukturlarının toxuma ekstraktından aminturşuları ayırmaq üçün yüksək voltlu elektroforez üsulundan istifadə olunmuşdur. Elektroforez üsulu ilə aminturşuların ayrılması metodikası C.Beyli, Kavsan və Taykova tərəfindən işlənib hazırlanmışdır. Elektroforeqrammalar üçün F-12 və F-16 markalı xromotoqrafiya kağız lentlərindən istifadə olunmuşdur. Elyuatların rəngləmə dərəcəsi fotokolorimetrlə ölçülmüşdür. Fotokolorimetriya üsulu ilə elyuatların rəngləmə intensivliyini ölçmək üçün FEK M-56 markalı fotokolorimetriyadan istifadə edilmişdir. Aminturşuların miqdarı 1q təzə toxumada mq-larla ifadə edilmişdir. Alınan kəmiyyət göstəriciləri biometrik üsullarla statistik analizdən keçirilmişdir. Bununla da təcrübələrin dəqiqlik dərəcəsi təyin edilmişdir.

Zülalların metabolizmi orqanizmdə fasiləsiz gedən prosesdir və bu proses zamanı orqanizmin zülalların aminturşu tərkibi müntəzəm olaraq dəyişir.

Nəticələr və onların müzakirəsi

Ədəbiyyat mənbələrindən məlumdur ki, fərdi inkişafın erkən mərhələlərində adadovşanlarının baş beyində zülalların miqdarı kəskin surətdə artır. Sonrakı yaş dövrlərində beyin toxumasının nəm çəkisi hesabla zülal konsentrasiyası artımının intensivliyi aşağı düşür.

Tədqiqat zamanı müəyyən olunmuşdur ki, baş beynin beyin talamus və hipotalamus toxumalarında zülalların tərkibinə daxil olan qlutamin turşusunun miqdarı biri-birindən fərqlənir. Belə ki, qlutamin turşusunun ən yüksək miqdarı 12 günlük adadovşanlarında hipotalamus zülallarının tərkibində müşahidə olunmuşdur, yəni 1 qr.təzə toxumada $75 \pm 1,03$ mq-a bərabər olmuşdur. Bu yaş dövründə talamus struktur zülallarında qlutamin turşusunun miqdarı $67 \pm 0,58$ mq təşkil etmişdir. Müəyyən olunmuşdur ki,

əlaqəli asparagin turşusunun miqdarı qlutamin turşusu ilə müqayisədə xeyli azdır. Talamus struktur zülallarında asparagin turşusunun miqdarı $33 \pm 0,86$ mkmol hesablanmışdır, hipotalamus struktur zülallarında isə talamusla müqayisədə çoxluq təşkil edərək, $38 \pm 1,18$ mkmola bərabər olmuşdur.

Erkən postnatal ontogenez dövründə əlaqəli aminturşu mübadiləsinə ekstremal faktorun təiri (1qr təzə toxumada mkmol-la)

Heyvanın Yaşı	Baş beyin strukturları	
	Talamus	Hipotalamus
qlutamin turşusu		
12 günlük	$67 \pm 0,58$	$75 \pm 1,03$
60 günlük	$54 \pm 0,78$	$66 \pm 1,18$
asparagin turşusu		
12 günlük	$33 \pm 0,86$	$38 \pm 1,18$
60 günlük	$28 \pm 0,65$	$31 \pm 0,93$
Acqalma şəraitində qlutamin turşusu		
60 günlük	$31 \pm 0,29$	$33 \pm 0,53$
Asparagin turşusu		
60 günlük	$19 \pm 0,57$	$17 \pm 0,61$

Tədqiq olunan beyin strukturlarında 12 günlük yaş dövründən 60 günlük yaş dövrünə qədər zülalların tərkibinə daxil olan qlutamin turşusunun miqdarının səviyyəsi azalmağa doğru meyl etmişdir. Bu yaş dövründə talamus və hipotalamus strukturlarında zülalların tərkibinə daxil olan qlutamin turşusunun miqdarı müvafiq olaraq, 19,4%-və 12% azalmışdır. Bu yaş dövründə həmçinin əlaqəli asparagin turşusunun miqdarında da 12 günlük heyvanlarla müqayisədə azalma müşahidə olunmuşdur. 2 günlük heyvanlarla müqayisədə 60 günlük heyvanların talamus struktur zülallarında asparagin turşusunun miqdarı 15,8%; hipotalamus struktur zülallarında isə 18,4% azalmaya məruz qalmışdır.

Qlutamin və asparagin turşusunun miqdarında ən güclü dəyişilmə qida privasiyasının təsirindən sonra qeydə alınmışdır.

60 günlük heyvanlarda normada talamus struktur zülallarında qlutamin turşusunun miqdarı $54 \pm 0,78$ mkmol olduğu halda, 7 günlük aclıqdan sonra həmin göstərici $31 \pm 0,29$ mkmola enmişdir. Qlutamin turşusunun miqdarında daha kəskin azalma hipotalamus struktur zülallarında qeydə alınmışdır. Belə ki, normada hipotalamus struktur zülallarının tərkibinə daxil olan qlutamin turşusunun miqdarı cədvəldən göründüyü kimi $66 \pm$

1,18 mkmol olduğu halda, aclıqdan sonra isə həmin göstərici təxminən 50% azalmışdır.

Qlutamin turşusunun miqdarında olduğu kimi, asparagin turşusunun miqdarında da xeyli azalma müşahidə olunmuşdur. 60 günlük heyvanlarda normada asparagin turşusunun miqdarı talamus struktur zülallarında $28 \pm 0,65$ mkmol; hipotalamus struktur zülallarında isə $31 \pm 0,93$ mkmol hesablanmışdır. Acqalmadan sonra isə, həmin göstəricilər müvafiq olaraq, $19 \pm 0,57$ mkmol və $17 \pm 0,61$ mkmola enmişdir.

Bir çox tədqiqatçılar belə mülahizələr irəli sürürlər ki, postnatal ontogenez dövründə beyin zülallarının aminturşu tərkibi dəyişilir. Belə qanunauyğunluq bizim apardığımız təcrübələrdə də öz əksini tapmışdır.

Ədəbiyyat mənbələrindən məlumdur ki, baş beyin inkişafı ilə əlaqədar olaraq, onun zülal tərkibi dəyişilir, bu isə beyin struktur hüceyrələrinin müxtəlif orqonoidləri arasındakı nisbətə dəyişilməsi ilə əlaqədardır. Belə fərz oluna bilər ki, tədqiq olunan beyin struktur zülallarındakı qlutamin və asparagin turşuları arasındakı müşahidə olunan fərq, həmin strukturların hüceyrəvi tərkibinin heterexron dəyişikliyinə əks etdirir. Zülalın tərkibinə daxil olan aminturşuların dəyişilmə dinamikası çox mürəkkəb xarakter daşıyır, bu isə zənnimizcə tədqiq olunan strukturların fəaliyyətində mühüm əhəmiyyət daşıyan yeni funksional zülal qruplarının yaranması ilə əlaqədardır. Eyni zamanda belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, fərdi inkişafın müəyyən dövrlərində ümumi zülalın tərkibinə daxil olan qlutamin və asparagin turşularının miqdarca dəyişikliyi, həmin dövrdə qlutamin və asparagin turşusu ilə zəngin olan spesifik zülallarda baş verən xarakterik dəyişkənliyi əks etdirir.

Adadovşanlarının tədqiq olunan beyin törəmələrində bir tərəfdən yeni spesifik zülallar yaranır, digər tərəfdən funksional və struktur zülalların yeniləşməsi prosesi intensiv xarakter alır.

İnkişafın erkən mərhələlərində, baş beyin toxumasının quru çəkisinin $\frac{1}{2}$ hissəsini zülal təşkil edir. Yaşla əlaqədar olaraq, onların miqdarı azalır. Eyni zamanda, həll olunan zülallarla ümumi zülalın miqdarı arasındakı nisbət də dəyişilir.

Beynin müxtəlif şöbələrində müşahidə olunan dəyişikliklər həmin şöbələrin morfoloji, funksional və biokimyəvi cəhətdən yetişkənlik xüsusiyyəti ilə əlaqədardır.

Tədqiqat zamanı müşahidə etdiyimiz dəyişikliklər, sinir toxuması zülallarının ontogenetik cəhətdən tərkibinin formalaşmasını, strukturunu və fiziki-kimyəvi xüsusiyyətlərini əks etdirir. Sözsüz ki, zülalların belə differensiasiyası fərdi inkişafın bütün mərhələlərində yerinə yetirdikləri funksiyaya uyğun gəlir. Postnatal ontogenez dövründə baş beyin strukturlarının, onların kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri ilə birlikdə formalaşması, zülal sintezi intensivliyinin dəyişilməsi, başqa fiziko-kimyəvi və bioloji xassəli

yeni zülalların yaranması ilə müşahidə olunur. Qida deprivasiyası şəraitində zülalların parçalanma sürəti azalır. Maddələr mübadiləsində ehtiyat halında olan maddələrin daha səmərəli şəkildə istifadə edilməsinə yönəlmiş dəyişikliklər baş verir. Orqanizm aclığa qarşı uyğunlaşma reaksiyaları ilə əlaqədar olaraq, endogen qidalanmaya keçir.

Nəticələr

Məcburi acqalmanın fərdi inkişafın erkən mərhələlərində adadovşanlarının aralıq beyin struktur toxumalarındakı əlaqəli aminturşuların mübadiləsinə təsirini tədqiq edərək belə nəticə əldə olunmuşdur.

1. Tədqiq olunan beyin strukturlarında zülalların tərkibinə daxil olan qlutamin turşusunun miqdarı asparagin turşusunun miqdarından yüksək olmuşdur.
2. Erkən postnatal ontogenez dövründə talamus və hipotalamus struktur toxumalarında əlaqəli dikarbon aminturşularının metabolizmi regional müxtəlifliyinə görə fərqlənir
3. Qida deprivasiyası şəraitində tədqiq olunan beyin struktur zülallarında dikarbon aminturşularının miqdarında kəskin dəyişilmə müşahidə olunmuşdur.
4. Sinir toxumasının morfo-funksional differensiasiyasında və orqanizmin kompensasiya proseslərində qlutamin və asparagin turşuları mühüm rol oynayır.

Ədəbiyyat

1. Fərəcov Ə.N., Orucova M.Ə. Birillik heyvanlarda limbik sistem strukturlarında əlaqəli aminturşu mübadiləsi. Pedaqoji Universitet xəbərləri., Təbiət elmləri seriyası, 2010, №3, s.40-44
2. Orucova M.Ə., Mehdiyeva N.M., Qasimova N.İ., Cəfərova S.M. Fərdi inkişaf dövründə baş beyin toxumasında gedən metabolizm proseslərinin qanunauyğunluqları. Pedaqoji Universitet xəbərləri., Təbiət elmləri seriyası. 2012, № 1, s.62-66
3. Агаев Т.М., Ибраимова З.Н. Изменение содержания аминокислот и общего количество белка в разных областях коры головного мозга, в мозжечке собак при старении. В сб.: Функционально - структурные основы системной деятельности и механизмы пластичности мозга., 1976, вып.5, с.64-67
4. Адрианов О.С., Меринг Т.А. Атлас мозга собаки., М.Медгиз.,1950, с.98-184
5. Курбат М.Н., Лелевич В.В. Обмен аминокислот в головном мозге /Нейрохимия, 2009, т.26, № 1, с.29-34
6. Мошарова И.В. Сапецкий А.О. Косицын Н.С. Общие физиологические механизмы воздействия глутамата на центральную нервную систему. Успехи физиологических наук, 2004, т.35, №1, с.20-42

7. Палладин А.В., Белик Я.В., Полякова М.Н. Белки головного мозга и их обмен. К.Наукова Думка,1972, 312 с.
8. Петров В.И., Пиотровский Л.Б., Григорьев И.А. Возбуждающие аминокислоты. Волгоград,1997,167с.
9. Пигарева З.Д. Биохимия развивающегося мозга. М.:Медицина, 1972, 310с.
10. Пигарева М.Л. Лимбические механизмы переключения (гиппокамп и миндалина) М.: Наука,1978,151 с.
11. Koos Tibor, Tepper James M. Inhibitoru control of neostriatal projection neurons bu GABA ergik interneurons, Nature Neurosci, 1999, v 2, № 5, p 467-472.
12. Platel J.C., Lacar B., Bordey A., GABA and qlutamate signaling: homeo- statik control adult forebrain neurogenesis J., Mol.Histol, v.38, 2007.p.602- 610

Резюме

Влияние принудительного голода на обмен аминокислот в структуре промежуточного мозга в период постнатального онтогенеза

В период постнатального онтогенеза наблюдается формирование совместно с их показателями количество и качества, изменение интенсивности белкового синтеза, наряду с образованием других физико-химических и биологических особенностей белков. В условиях пищевой депривации, скорость синтеза белков уменьшается. Организм по отношению к голоду в связи с приспособительными реакциями, переходит на эндогенное питание.

Summary

Effect the intensity of protein synthesis under conditions of food deprivation, on intermediate brain structures in the postnatal ontogenesis period

During the period of postnatal ontogeny observed together with the formation of indicators of quantity and quality, changes in the intensity of protein synthesis, along with the formation of other physico-chemical and biological characteristics of proteins. Under conditions of food deprivation, protein synthesis rate is decreased. The body in relation to hunger due to the adaptive response, move on endogenous nutrition.